

Recenzijos ir apžvalgos

Vytis Čiubrinskas, Darius Daukšas, Jolanta Kuznecovienė, Liutauras Labanauskas, Meilutė Taljūnaitė. **Transnacionalizmas ir nacionalinio identiteto fragmentacija.** Vytauto Didžiojo universitetas: Versus aureus, 2014. 148 p.

2014 m. pasirodė keturų autorių V. Čiubrinsko, D. Daukšo, J. Kuznecovienės, L. Labanausko ir M. Taljūnaitės parašyta kolektyvinė mokslo studija *Transnacionalizmas ir nacionalinio identiteto fragmentacija*. Viena vertus, čia analizuojami Lietuvos etniniai grupių – lenkų ir rusų – etniniai ir pilietiniai identitetai, kita vertus, čia analizuojami ir Jungtinėje Karalystėje, Jungtinėse Amerikos Valstijose bei Lenkijoje gyvenančių emigrantų iš Lietuvos etniniai ir pilietiniai identitetai ir jų daryba.

Studiją sudaro V. Čiubrinsko parašytas įvadas ir šešios dalys. Dviejose jų D. Daukšas ir V. Čiubrinskas pristato pagrindines tyrimo vartojamas sąvokas, teorinę perspektyvą, o kitose keturiose D. Daukšas, J. Kuznecovienė, L. Labanauskas ir M. Taljūnaitė pristato skirtinguose kontekstuose ir situacijose surinktus empirinių tyrimų duomenis ir jų analizę. Studija užbaigiama pabaigos žodžiu.

Paminėtina, kad 2011 m. panašia tema buvo publikuota V. Čiubrinsko sudaryta studija – straipsnių rinkinys *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*, kuriame šiuolaikinės emigracijos iš Lietuvos perspektyvoje analizuojamas lietuviškasis *išjučtinis, išteritorintinis identitetas*, irėmintas transnacionalinės migracijos (Čiubrinskas Vytis (sud.). 2011. *Lie-*

tuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose. Kaunas: Vytauto universitetas, 2014 p.). 2011 m. puikioje studijoje apžvelgtami 2007–2009 m. vydyto tyrimų projekto „Lietuviškos tapatybės išsaugojimas europos ir globalizacijos sąlygomis: lietuviškas ir nacionalinis Airijos, Ispanijos, JAV ir Norvegijos tapatybės tyrimai“ rezultatai, gauti taikant metodus.

Ši mokslo studija *Transnacionalinio identiteto fragmentacija* 2014 m., parengta vykusios mokslo tarybos finansuojamą „Globalizacijos (transnacionalizacijos) poveikis valstybinio ir tautinio identiteto fragmentacijai“ pagal nacionalinę programą „Valstybės ir tautos tapatumas“. Joje skelbiami atlikti tyrimai ir kultūrinio identiteto bei tautinių migracijos tyrimai. Įgyvendinamą bendradarbiavo ne tik mokslininkai, bet ir Vytauto Didžiojo universiteto ir socialinių tyrimų centro, bet ir istorijos instituto.

Manyliau, studijos unikalumą išskiriamas yra tas, kad čia analizuojami įvairiose šalyse gyvenančių etniniai ir tautiniai mažumų statusai (etninių mažumų, tautinių bendruomenių, atimigrantų) turinčių gyventojų nacionaliniai identitetai ir jų koreliacijos bendrą transnacionalinio identiteto (globalizacijos konteksto) paradižinio modelį.

Patys autoriai teigia, kad tyrimas – analizuoti ir parodyti migracijos procesų veikiamą jauną

ir nacionalinę valstybę“ (p. 5). Siekiama atsakyti į klausimus, kaip jauno amžiaus žmonių etninis ir nacionalinis identitetas transformuojasi: koks jų kilmės ir gyvenamosios vietos santykio su kilmės valstybe ir valstybe, kurioje gyvenama, poveikis nacionalinio identiteto raiškai. Studijoje aiškiai apibrėžiama tirama gyventojų (tik Lietuvos etninį grupių atstovų, tiek lietuvių emigrantų) amžiaus grupė – jaunieji (gimusių 1968–1995 m.), o pasirinkta teorinė paradigma – transnacionalizmas, kuris tyrinėjamas trimis aspektais – migracijos, identiteto konstravimo valstybių ribinėse zonos bei identiteto konstravimo tautinių mažumų grupėse (p. 6). Studijoje pletojama globalizacijos (transnacionalizmo) teorinė paradigma tampa tarsi brėžiamą ašis, ant kurios „sumaujami“ keletas skirtingose vietose (JAV (Čikagoje) ir Jungtinėje Karalystėje (Londone), Lietuvos bei Lenkijos valstybių paribuose – Vilniaus krašte (Šalčininkuose) bei Sėmių krašte (Punsko) ta pačia kokybinių socialinių tyrimų metodologija grindžiamų atliktų tyrimų gauti duomenys.

Taigi studijoje pateikiama „valstybės, transnacionalizmo, etniškumo ir kosmopolitizmo konceptualizavimo iš sociologijos ir socialinės antropologijos perspektyvų pabrėžiant valstybės ir nacionalinės valstybės de-teritorializacijos ir fragmentacijos aspektus“ (p. 5) teorinė idėja organizuotai papildoma empirine medžiaga.

Darius Daukšas tiria jaunų gyventojų etniškumą ir pilietybę paribėje (Punsko ir Šalčininkų miestuose); Jolanta Kuznecovienė analizuoja lietuvių kilmės jaunų imigrantų Londone identiteto darybą; Vytytis Čubrinškas aptaria šiuolaikinės lietuvių migracijos Čikagoje imigrantų socialinius santykius ir lojalumą; Meilutė Taljūnaitė su Liautauru Labanausku rašo apie jaunų rūsakalbių Visagino ir Klaipėdoje tapatumo transformacijas.

V. Čubrinškas įvadė detaliai aptaria globalizacijos, transnacionalizmo ir nacionalinio identiteto sąvokas išskodamas etniškumo termino ar paradigmos, Transnacionalizmo sąvoka, pasak mokslininko, pasirinkta dėl to, kad apima skirtingus konceptus, kuriuose reikiama žmonių etninis ir nacionaliniai identitetai, arba aspektus, nors sąvoka taikyta tarptautinės migracijos tyrimams, bet, autoriaus manymu, gali būti tinkama nagrinėti ir platesnius valstybės viduje vykstančius procesus, sąlygotus globalizacijos (p. 10). Taigi transnacionalizmo sąvoka (paradigma) paaiškinami ne tik migracijos kontekste bei paribio zonos vykstantys procesai, susiję su identiteto konstravimu, kadangi transnacionalizmui būdingas „veikimas tarp dvejų ar daugiau valstybių su jų konkrečiomis sferomis, socialinėmis grupėmis ir individais“ (p. 10), bet ir valstybės viduje vykstantys procesai, susiję su daugiakultūriškumu, priklausymo nacijai arba nacionalinio identiteto aspektais, kadangi transnacionalizmas suvokiamas kaip nacionalinės valstybės homogeniškumą trikdančias arba fragmentuojantis veiksnys (p. 11).

Vis dėlto galima būtų svarstyti, ar tikrai ir kiek organiškai transnacionalizmas kaip pagrindinė teorinė sąvoka, paradigma ir tyrimo modelis gali būti vartojama norint tirti ne tik su migracija siejamus procesus, bet ir etniškumą, tarpinčius santykius, vykstančius valstybėje. Pavyzdžiai, studijos pabaigoje pasigėsciau, pasitelkus gautų empirinių tyrimo duomenų analizę, labiau išplėtotas diskusijas apie tai, kiek transnacionalizmas yra tinkamas plėtoti ir jį vartoti autorių pasitelktoje gana skirtinguose tyrimo kontekstuose ir situacijose (tik Lietuvos rusų ir lenkų, tiek emigracijoje gyvenančių lietuvių kilmės imigrantų) ir kada jo vartojimas galbūt nepasiteisino arba ne visiškai pasiteisino.

Mano manymu, mokslo studija vertinga ne tik dėl to, kad laiko apjungiančią

paradigmą arba tyrimo modelį, kartu paaiškinant ir gilinantį į daugelį su identitetu ir jo problematika susijusių sąvokų (globalizacija, transnacionalizmas, ribinės zonos, identiteto fragmentacija, daugiakultūriškumas, regionalizacija, sociobiologizmas, etnifikacija, etniškumas, tautinės mažumos, kintantį pilietybę, kosmopolitizmas, įsiskaitinėjimas ir kt.), bet ir dėl to, kad pateikiama idėmių ir aktualią empirinę medžiagą, kuri mupėsia tirtuose ne tik migracijoje esančių, bet ir dažnai margos etninės sudėties regionuose gyvenančių žmonių nacionalinės ir etninės tapatybės bruožus bei atkreipia dėmesį į šių gyventojų etninio arba nacionalinio identiteto daugiakultūriškumą, daugiareikšmiškumą akcentuojant jo darybos sudėtingumą ir kismetą tiek šiaurinėje, tiek laiko tekmeje.

Kita vertus, norėčiau, kad autoriai situacijoje būtų labiau išryškine, suaktualinę etninis procesus, vykstančius tiek pačioje valstybėje, tiek paribio zonos, bet ten gyvenančių etninį grupių identitetų darybos procesus, jų kismetą, taip pat ypatumus, kadangi tai itin aktualu šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje, kur, kaip galime matyti, kalbant apie Lietuvoje gyvenančius etninį mažumų grupių (tautinių bendrųjų) atstovus, ypač viešajame diskurse, nėra įsitvirtinusi arba įtvirtinta Lietuvos piliiečio, pilietybės sąvoka. Ypač šių dienų nestabiliame geopolitinės situacijos, sąlygotos Rusijos karinės agresijos Rytų Ukrainos ir Krymo aneksijos, kontekste, valstybėje bei paribio zonos vykstantys gyventojų etninio ir nacionalinio identiteto darybos procesai iškylo į pirmą planą, kadangi Lietuvos visuomenėje pastaruoju metu itin daug dėmesio sulaukė gyvenančios etninį mažumų, ypač rusų (taip pat ir lenkų), grupės. Viešajame diskurse keičiami klausimai apie etninį mažumų pilietinį tapatumą, lojalumą Lietuvos valstybei, su šiomis mažumų grupėmis siejamais tam tikros tarimos gresmės valstybės saugumui, vientisumui (Frejute-Rakauskienė

Momika. 2015. Etninių grupių, im LGBT žmonių reprezentacija Lietuvos dienraščiuose, Lietuvos teisių centras (sud.). *Nuomonės rašyti internetinėje erdvėje: žmogaus ir teisinė praktika*. 39–51. Vilnius: Žmogaus teisių centras).

Taigi, mano manymu, si moki aktuali dar ir todėl, kad empirinis menys surinkti būtent Lietuvos kuriose vyrąja etninė gyventojų nes į šiuos regionus krypstą ir žodis dėmesys matant šiuos regionus „pažeidžiamiausius“ dėl gyvenimo tapatumo ir pilietinio lojalumo. Rusijos pasitelkiamų „miškingų“ priemonių propaganda valstybės kaimyninėse mobilizaciniuose. Aptariamoje mokslinėje pateikiama empirinė medžiaga atsako į keliamus viešuosius suose etninį grupių tariamo politinio netoalumo, tapatumo va klausimus, nušviečia sudėtingai manoma visuomenėje, rusų kilmės Lietuvos piliiečių etninio tapatumo darybos medžiaga. Pavyzdžiai, Taljūnaitė ir Labanaukus analizuoja jaunosios kartos ir konstruojamą tapatybę Visagino paribėje, patvirtina, kad globali europėizacijos kontekste jauniesiems tapatumas aktualizuojamas tikrose srityse darbo santykiuose, jais, kur susiduriama su daugumos atstovais. Teigiama, kad jaime yra gimtoji šalis, taip pat Europos Sąjungos erdvė, kuri ir neretai suvokiama kaip priešinga. Autorių teigimu, informacija vartojama kalbą kasdienėje, lojalumo aplinkoje, o lietuvių kalbą kalbama formalioje situacijoje. Kai kurių informacijų nupasakytas darbo rinkoje apibūdinami galinčios kelti tam tikras naujas

segregacijos ir diskriminacijos dėl tautybės šioje srityje tyrimų hipotezės. Autoriai jaunų visagimiečių rusų tautinį tapatumą įvardija kaip individualų, fragmentišką ir situacinį, kai kuriose situacijose pagelaujama, o tam tikrose – ne. Pastebima, kad kalbant apie tautinį tapatumą, informantai nuolat „brėžia ribas“ tarp kelių valstybių – Lietuvos ir Rusijos, miestų – Visagino ir Klaipėdos, taip pat Europos Sąjungos, o tai, manoma, kelia įtampą, nerimo jausmą, kartais pažymėtą kultūrinės atskirties, sušveltinėjimo, o gyvenimas Lietuvoje tokiu būdu „reiškia kasdienius bandymus rasti balansą tarp šių įtampų“ (p. 135). Galima tik pridurti, kad viešasis diskursas šiuo atveju, matyt, taip pat nepadaeda jaunims rusams konstruoti pilietinio tapatumo su valstybe, kurioje gyvena.

Taip pat studijos autoriai, patys to neakcentuodami, aktualizuoja Lietuvos ir Lenkijos tarpvalstybinio lygmeniu sprendžiamą etninį mažumų grupių, gyvenančių tiek Lietuvoje (lenkų), tiek Lenkijoje (lietuvių), ir joms suteikiamų teisių (viešoji užrašai, asmenvardžiai, švietimas gimtąja kalba) klausimą iš dalies įtvirtintą ir Lietuvos bei Lenkijos draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutartimi, pasirašyta 1994 m. Delsimas Lietuvoje priimti politinius sprendimus, susijusius su tautinių mažumų įstatymu ir jo reglamentuotomis tautinių mažumų grupių teisėmis, neretai tiek aukštąją valdžios pareigūnų, tiek šiuos klausimus komentuojančių visuomenininkų viešajame diskurse teisinamas ir paremiamas argumentais, siejamais su lenkų etninės grupės etninio ir pilietinio tapatumo bei lojalumo Lietuvos valstybei kvestionavimu (Frejūtė-Rakauskienė 2015). Empirinių duomenų apie lenkų etninės grupės identitetą, gautų tyrinėtose paribio zonos (vietovėse) tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje, analizė pateikiama šioje studijoje, paneigia viešojoje erdvėje nusistovėjusį vaizdinį.

nei pilietiniu identitetu, o tapatinasi greičiau kaip su *vieta*, pasitelkdami gyvenimo stilius, įvardinto J. Freedmano (1996) kategorijomis, ir sukurdami specifinius socialinių sąveikų ryšius (p. 62). Antrios kartos (taip pat 1980–1990 m. gimę žmonės, tačiau Anglijoje užaugę ir atvykę į šalį su tėvais) lietuvių kilmės emigrantai turi pakankamai ryškų kosmopolitinį požiūrį į valstybinius ir nacionalinius saistymus, kadangi tautinę tapatybę jie suvokia ir kaip priskirtą, ir kaip pasirinktą, ir kartą pasikeičiamą (p. 62–63).

Naujųjų lietuvių imigrantų Čikagoje identitetas įvardintas kaip labai fragmentuotas, kadangi užuot dalyvavę etninėse bendruomenėse, etniniuose tinkluose, telkiančiuose senuosius ir naujuosius imigrantus, užsidaro į „savųjų ratus“, neretai transnacionalius (p. 83). Manoma, kad būtent transnacionalizmas, kaip identiteto ir veikimo modelis, kartu įveiksmina ir įpraktina globalizaciją ir atskleidžia „globalizacijos paveiktą pačių migrantų socialinę fragmentaciją“ (p. 83).

Savas ir kitas šiuolaikiniais požiūriais. Contemporary Approaches to the Self and the Other. Vida Savoniakaitė (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2014. 444 p.; iliustr.

This volume aims to position Lithuanian research on culture and identity into a broader anthropological and ethnological landscape. Looking from the outside, the humanities in Lithuania seem to be captured between its historically conditioned otherness and the desire to find and reach equality with the Other, blending into 'neo-liberal' and 'postmodern' Western anth-

Apibendrinant galima teigti, koje atsakoma į autorių išskeltus klausimus ir studija ne tik padeda visuomenės sėkmi etninę grupių nacionalizmo tapatumus, parodyti jų kūrėjų rėmimą, veikiant globalizacijos ir socialiniams procesams, bet taip pat praveria politikams, atsižvelgiant į naujus duomenis, tiek siekti, plėtoti tolerantiškos, daugiakultūrės Lietuvos idėjų akcentuojant bet kurių sąveikų, tiek ir toliau stengti emigravusius Lietuvos piliečius į valstybės gyvenimą, o gal net su juos atgal.

Mano manymu, ši mokslo sritis ne tik akademinės srities atstovams, besigilinantiems į naci paradigmas, pilietinius ir politinius, etninę identitetą, migracijos ir jos pasekmes, bet taip pat ir plačiam, besidominti etnikologijos ir klausimais šiuolaikinėje visuomen-

Monika Frejūtė-Rakauskienė
Lietuvos sociologė ir

ropologė. However, the legacy remains rather controversial. For Vida Savoniakaitė (p. 17) sees 1 and methodological differences the disciplines of anthropology and sociology as an intergenerational prulting in different paradigms among Lithuanian scholars. As the authors of the first chapter o present differing accounts of and (of the self and the other) reveal their diverse theoretical and methodological premises.

Vytis Čiubrinskas offers his z the field, exploring the epistem current research on culture ans